

□ *Ondan bizə çox yadigarlar qalıb. Amma söz yox ki, bu yadigarların ən alisi qurucusu olduğu müasir, güclü Azərbaycan dövləti, son dərəcə təlatümlü zaman kəsiyində fitri istedad, dərin təkamül, zəngin təcrübəsi sayəsində qoruyub saxlaya, möhkəmləndirib irəliləməyi bildiyi istiqlalımız, dövlət müstəqilliyimizdir.*

Yazıya pozu yoxdur və ən böyük YAZI Tarixidir.

Azərbaycan tarixinin pozulmaz yazısında Heydər Əliyevin adı və möhürü əbədlilik qalacaq – bu, şübhəsizdir. Yarım əsrdən artıq bir müddətdə millətin tarixinə bilavasitə təsir göstərmiş şəxsiyyətin ayrı qisməti də ola bilməz. O, artıq bu tarixin ayrılmaz bir parçasıdır. Dəyişən dövrlərə müvafiq olaraq ona baxan gözlər, həmin gözlərin görməsi və qiymətləndirməsi fərqlənə bilər. Bununla şəxsiyyətin tarix aynasındakı yeri və çəkisi dəyişən deyil ki!..

Tarix Azərbaycanca yaxşını pisdən ayıra bilməyin qeyri-adi bir fürsətini də verdi – Heydər Əliyevsiz Azərbaycan necə ola bilməsini, Heydər Əliyevsiz Azərbaycanın hansı məşəqqətlərə düşər olmasını da hamımıza göstərdi: XX əsrin 80-ci illərinin sonları – 90-cı illərinin əvvəllərini ONSUZ yaşamış və gördük nələr baş verir! Gördük səmtimiz nə təhər dəyişir, gördük illərə qazandıqlarımızı nə asanca itirə bilirik!

Ulu Heydər Əliyevin ən üstün keyfiyyəti onun ali peşəkarlığı idi. Bu məziyyəti olmasaydı, dünyanın superdövləti Sovet İttifaqının rəhbərlərindən biri vəzifəsini daşıyandan sonra ucaq Naxçıvana da başçılıq etməyi özünə rəva görməz, dövlət işinin bütün ciddiyyəti və məsuliyyəti ilə min bir problemlə, o vaxtlar yalnız Ermənistan deyil, elə Azərbaycan tərəfdən də müəyyən mənada blokada salınmış əyalətin idarəçiliyini boynuna çəkməzdi.

Sonra Heydər Əliyev 8 milyonluq müstəqil Azərbaycanın başçısı oldu. Amma dünyanın ən böyük dövlətlərinin – əhəli-də, ərazisi də Azərbaycanı qat-qat artıq olan ölkələrin rəhbərləri ilə bir masa arxasında əyləşib danışıqlar aparanda Heydər Əliyevin şəxsiyyətinin böyüklüyü sayəsində Azərbaycan, əslində, olduqandan qat-qat böyük göründü və qarşı tərəf də Heydər Əliyevin Azərbaycanına daha ehtiramla, üstədən aşağı deyil, altından yuxarı baxmağa başladı.

Heydər Əliyevin müstəsnalığı o qədər aydın həqiqətdir ki, sağlığında da hər kəs görürdü, onun artıq həyatda olmadığı illərdə isə, bəlkə, əvvəlkindən də daha artıq hiss edilir.

Daxili bir məmnunluq duyuram ki, bu mühüm gerçəyi yalnız indi, illər ötəndən sonra o nadir şəxsiyyət haqqında düşüncəyə qəlmə almıram, vaxtında elə bilavasitə özünə də söyləmişəm.

1996-cı ilin payızı. Prezident təyinatı ilə Naxçıvana uçurdun. Heydər Əliyev ata-baba yurduna mühüm bir övladlıq borcunu yerinə

yetirmək üçün təşrif aparırdı.

Böyük Hüseyn Cavidin məqbərasinin açılışına. O məqbərənin ki qübbəsi altında uzun illərin həsrətindən sonra Hüseyn Cavid, xanımı Məşkinaz, oğlu Ərtəgöl, nəhayət ki, məhz Prezident Heydər Əliyevin vətəndaş cəsarəti, qeyrət və qayğısı sayəsində qovuşmuşdular.

1941-ci il dekabrın 5-də buzlulu Sibirdə 59-cu kamerada saxlanan 59 sayılı məhbus Hüseyn Cavid 59 yaşında vəfat etmişdi.

1982-ci ildə şairin 100 yaşı tamam olanda Heydər Əliyev SSRİ tarixində heç kəsə elə bilmədiyini etmişdi – Cavid Vətənə qayıtmışdı.

Şairin nəşini əvvəlcə Bakıya, Cavidlər ailəsinin bir zamanlar yaşadığı mənzilə gətirmişdilər.

Ustadın tabutu başında sayğı duruşuna dayanan qızı Turanın da, mənəvi övladı Heydər Əliyevin də o zaman 59 yaşları vardı.

Cavid 1937-ci ildə həbs edilmişdi və 1996-cı ildə əzizləriylə cisman ayrılığından dörd 59 il ötürdü. Məşkinaz xanım Bakıda, oğlu Ərtəgöl Naxçıvanda ki ayrı bir qəbiristanlıqda uyuyurdu. Onların üçünü də, nəhayət ki, kəc tələyin, bəd ruzigarların acığına 59 il sonra Əcəmi yadigarı Möminəxatun məqbərəsinə tay olan gözəl bir mavzoleyə qovuşdurmaqla böyük Heydər Əliyev mənəviyyət tariximizin ən əlamətlər hadisələrindən birinin müəllifinə çevrildi.

(Cavidin həyatında rəqəmlərin bir-birini həyranətməz şəkildə izləməsi var. Biri elə bu 59 rəqəmidir. Ustadan başının ölçüsü də 59 olub. Və o vaxt – 1996-cı ilin oktyabrında Cavid məqbərəsinin təntənəli açılışından bir neçə saat sonra Prezident Heydər Əliyev Naxçıvan qəbiristanlığında atasının da məzarını ziyarət etməyə getdi. Dəstəmin onunla idi. Əlirza kişinin məzar daşına baxanda dıxsındın. O, Cavidin oğlu Ərtəgöllə eyni ildə vəfat etmişdi və 59 yaşında!

...Beləliklə, 1996-cı il oktyabrın 29-u idi, təyyarəmiz Naxçıvana – Cavid bayramına uçurdu, Prezident burada da işsiz dayana bilmirdi, səfər yoldaşlarından bir neçəsinin dəvət edərək fikir bölüşürdü. Turan Cavid, Bəkir Nəbiyev, Yaşar Qarayev, Anar, mən... daha bir neçə nəfər. (Elə buradaca həmin səfərlə bağlı digər maraqlı bir ayrıntı da bölüşmədən ödə bilmirəm. Təyyarə ilə Bakıdan Naxçıvana uçuşun, adətən, 1 saatdan az çəkdiyini hamımız bilirdik. Ancaq nəse yol uzanırdı. Sonradan bizə bəlli oldu ki, Azərbaycanın ən seçkin insanların ibarət böyük bir dəstəni aparən Prezident təyyarəsi üçün uzaqgörən, hər incəliyi nəzərə alan Heydər Əliyevin göstərişi ilə Ermənistan üzərindən olan hava dahlizi deyil, ikiqat uzun başqa yol seçilibmiş. Hətta bunun üçün 2 gün əvvəl həmin

marşrutla sınaq uçuşu da həyata keçirilibmiş).

Söhbət Mirzə Cəlildən, onun Bakıda indiyədək abidəsinin olmamasından düşmüşdü.

Prezident çətin iqtisadi durumu-muzdan, müharibə şəraitində olmağı-muzdan, nəhəng qaçqın və köçkünlər ordusundan bəhs edərək bu qəbil məsələlərin həlli üçün indi kifayət qədər münasib şəraitin olmadığını xatırladı.

Mən: “Mirzə Cəlil elə müstəsna şəxsiyyətdir ki, ona abidənin ucaldılması üçün bütün qayğılara baxmayaraq, imkan tapılması vacibdir”, – dedim.

Prezident Heydər Əliyev, sanki, bu sözlərimdən bir az narazı qalan kimi oldu: “Nəsimi də müstəsna, Vəqif də müstəsna, Cəbbarlı da, Cavid də... Mən onların hər biri üçün bacardığımı etdim. Bəs niyə mən bir neçə il Azərbaycanı almadım, davam etdirmədim, digər klassiklərimiz, elə Mirzə Cəlil üçün abidələr ucaltmadılar? Hamısını yalnız mən etməliyəm?” – dedi.

Sükut çökdü və dilləndim ki, bəli, cənab Prezident, Siz etməlisiniz.

Bir az sət də gözlərimə baxdı. Davam etdim: – Çünki Siz özünüz də müstəsna şəxsiyyətsiniz!

Gülüstəndü: – Biz Mirzə Cəlilin Bakıdakı abidəsi barədə də düşünəcəyik.

O özü, buna qətiyyətlə şübhə yox ki, bütün zamanlar üçün Azərbaycanın ən böyük müəllimlərindən biri olaraq qalacaq.

O, məktəbin sinif otaqlarına, universitet auditoriyalarına daxil olaraq dərslər deyən, mühazirələr oxuyan müəllim deyildi. Onun dərsləri tarix səhnəsidir.

O, müstəsna bir tarix müəllimi kimi tarixi yarada-yarada həmvətənlərinə bu tarixi yaşamağın, bu tarix içərisində ləyaqətlə irəliləməyin dərslərini verirdi.

O, ən böyük müəllimlərdən olduğundan ömrü boyu müəllimin qədrini bildi, həyatı boyunca həmişə dərslər alması üçün bütün qəddər tədbirlər gördü. Cavid ta 1956-cı ilə qədər sırf yasaq adlarının “qara siyahı”sında qaldı.

Oxumağı, öyrənməyi həmişə sevdi. Onun üçün bilik mənbəyinə çevrilmiş hər kitabı, hər əsəri, hər şəxsiyyəti isə istəklil müəllimləri cərgəsindən hesab etdi, özünü onların hər birinə borclu saydı, məqamı düşdükcə bu borcundan çıxmağa can atdı.

“Müəllim” deyə qəbul etdiyi, zəkasına, yenilməz şəxsiyyətinə məhəbbət bəslədiyi zirvələrdən biri Hüseyn Cavid idi. Böyük azərbaycanlı Heydər Əliyev bir neçə minillik Vətən ədəbiyyatı tarixinə kamille vəqif idi, söz sərvətimizi yaratmış şair və yazıçıların əksərinin ömür və sənət yolunu bir ədəbiyyatşünasdan daha dəqiq

qiymətləndirmək səriştəsinə malik idi. Bu, mübaliğəli bir yanaşmanın təsiri ilə, hissə qapılaraq gəlinən qənaət deyil. Heydər Əliyevin istənilən ədəbi abidə və istənilən qüdrətli ədəbi simaya verdiyi qiymətin, ifadə etdiyi qənaətin təkrarsızlığı, peşəkər ədəbiyyatşünas sözündən daha sərrast olması onun miqyaslı düşüncəsi ilə bağlıdır. Geniş bilik və dərin təfəkkür sahibi Heydər Əliyev hər ədəbi şəxsiyyət və ədəbi incini yalnız bir fərd olaraq görmür, bütöv Azərbaycan tarixinin işıqlı zərrəsi olaraq çox ucalardan seyr etməyi bacarırdı.

Nadir cəmiyyətşünas olaraq Heydər Əliyevin məhz hər kəsə müəssər olmayan qabiliyyəti – istənilən hadisəni hadisələrin axarında, istənilən şəxsiyyəti şəxsiyyətlərin qatlarında seyr edərək müqayisələrlə qiymətləndirə bilmək gücü onun çıxardığı nəticələri adilikdən aralayırdı. Cavid onun oxuduğu, öyrəndiyi, müəllim saydığı klassiklərin əvvəlincisi idi. Tarixi sıra baxımından yox, bəslədiyi rəğbətəli nöqtəyi-nəzərindən!

Müsahibələrindən birində “Sevimli şairiniz” sualını cavablandırarkən özü bunu etiraf etmişdi.

Misilsiz ədəbi şəxsiyyətlərimizin əksərinin həyatını da, yaradıcılığını da yaxşı bilmis, onların, təxminən, hər biri haqqında mötəbər fikrini bildirmiş Heydər Əliyevin o qədər ulduz arasında Cavid seçməsi, onu ən üstün sayması təsadüf deyildi.

Cavidə qədimliklə müasirlik qovuşurdu. Cavid özü də bir cəmiyyətşünas, insanşünas idi ki, Heydər Əliyev onu çox mənada qolub, ülgü kimi qavrayırdı. Digər tərəfdən, Cavid şəxsiyyətinin bütövlüyü, sarsılmazlığı da başqa bir qiymətli nümunə idi.

Rafael HÜSEYNOV, Milli Məclisin Mədəniyyət komitəsinin sədri, AMEA-nın həqiqi üzvü, filologiya elmləri doktoru, professor

Tarix sınaqlarında, zaman zəlzələlərində neçələrinin necə əyilmiş olduğunu başqalarından daha yaxşı bilən Heydər Əliyev Cavidin heç bir zaman qasırgası qarşısında məğrurluğunu itirmədiyindən də hər kəsədən daha səriştəli xəbərdar idi.

Şəxsiyyətdə bu keyfiyyətə xüsusi dəyər verirdiyindən Cavidə eşi bir qədər də atırdı. Cavid onun üçün təkrarsız şair, müdrik filosof olmaqdan savayı müəllim, dost, məsləhətçi, könül sirdaşı idi. Elə bu səbəbdən Cavid haqqındakı ən böyük əsəri yaratmaq səadəti də Heydər Əliyevə müəssər oldu.

Cavid barəsində lap çoxlu elmi və bədii əsərlər yazılıb. Cavidin sayı bilinməyəcək qədər çoxlu rəsmləri çəkilib, abidələri qurulub. Əsərlərinə musiqilər bəstələnib, özünə nəğmələr həsr edilib.

Heydər Əliyev nə yazıçı idi, nə tədqiqatçı alim, nə heykəltəraş, nə bəstəkar, nə rəssam... Amma ən nəhəng Cavid əsərinə, ən möhtəşəm Cavid abidəsinə doğurmaq səadəti onun baxtına düşdü.

Başqa sənətkarların ayrı-ayrılıqda Cavidlə bəzi vücutda getdikləri hər bir sənət əsərindən daha yaxşısını yaratmaq, yaxud ona bənzərini ortaya qoymaq mümkündür. Cavidə bağlı belə əsərlər indiyədək yaranıb, bundan sonra da yaradılacaq. Lakin Heydər Əliyevin doğurduğu Cavid Əsərinə nə ona qədər yaranan olmuşdu, nə də bundan belə xalq edən olacaq.

Hüseyn Cavid 1937-ci ilin qurbanlarından idi. Müasirlərinin “əfəndi” deyərək seçdiyi, sağkən klassiklə qiymətləndirdiyi və sovet siyasi repressiyaları bir sel kimi çöməyə başladığı 1930-cu illərdən daha öncə sıxışdırılmağa, təqib edilməyə başlanmış Cavid peyğəmbər xisləti və siqətlə yaradıcı idi.

Özü demiş, “əsrinin öksüzü” – zamanın yetimi olan belə dahilərə dünyanın hər yerində, bütün tarix ərzində məşəqqətlərə, zərbələrə, acılara mübtəla qılıbm.

Heydər Əliyev uzun illər sovet təhlükəsizlik xidməti şəbəkəsində işlədiyindən həmin ləaləli təşkilatın arxivlərinin kənar gözlərə tam qapalı olduğu vaxtlardan işin içərisindəki bir şəxs kimi Cavidin hansı müşibətlərdən keçdiyini adı insanlardan, əlbəttə ki, daha dürüst və təfərrüatlı bilirdi.

1937-ci il iyunun 3-də keçirilən Azərbaycan Kommunist (bolşeviklər) Partiyasının nəhə – onüçüncü qurultayında dövlət tərəfindən rəsmən “xalq düşməni” elan edilib, təcrid salınımdan elə həmin gecə dərhal həbsə alınan, adı səhnələrdən, imzası qəzetlərdən, əsərləri dərsliklərdən və kitabxanalardan yığılırdıqların, tarixdən silinməsi üçün bütün qəddər tədbirlər görüldən Cavid ta 1956-cı ilə qədər sırf yasaq adlarının “qara siyahı”sında qaldı.

Hətta həmin bəraətlər fəslə, siyasi iqlimdə yumşalmalarla başlandıan son-

ra da Cavidə münasibətdəki soyuqluğa son qoyulmadı.

Digər bəraət almışlardan fərqli olaraq, Cavidin bir çox əsərləri, əvvəlki kimi, qadağan kitablar zümərəsində qaldı, sovet əyyamlarının ən qat ittihamlarından sayılan “pan-türkist” damğası Cavidin üstündən götürüldü.

Cavidin tam bəraəti, xalqa itkisiz, bütün yaradıcılığı ilə bütöv qayıdışı məhz Heydər Əliyevin sayəsində mümkün oldu.

1980-ci illərin əvvəlləri idi, sovet dövləti hələ yerində idi, Cavidin o günəçənə yasaqlıqda qalmış bir çox

bilmək dahilərin alimına yazılmış keyfiyyətdir.

Heydər Əliyevin Cavidlə bağlı çalışmalarından söz açmışam bir hadisənin də üstündən ötmək olmaz. Bunu da görək hamı bilsin.

Xarici ölkələrə səfərlərimizdən birində unudulmaz Heydər Əliyevə Hüseyn Cavidin adına Bakıda birca dənə belə iri mədəniyyət müəssisəsinin olmadığını dedim.

Fikrə getdi. Əlavə etdim ki, Milli Dram Teatrımız bu baxımdan ən münasibdir. Cavid Azərbaycan poetik teatrının banisidir, böyük bir aktyor nəslinin

əsərləri ilə yetişib.

Dərin adam idi Heydər Əliyev və heç bir sözü səbəbsiz, təsadüfən söyləmədi. Soruşdu:

– Bu, tək sənə fikrindir, yoxsa teatr xadimləri, elm, sənət adamları da buna qoşulur?

– Çoxları ilə söhbətim olub, düşüncələrimiz üst-üstə düşür.

– Bəs mətbuatda bu barədə çıxış ediblərimi, mövqelərini bildiriblərimi?

Düstur mənə aydın idi. Və Milli Dram Teatrına Hüseyn Cavidin adının verilməsi ilə əlaqədar Prezidentə ünvanlanan 4 məktub-müraciət hazırlandı.

Çoxları ilə söhbətim olub, düşüncələrimiz üst-üstə düşür. Bəs mətbuatda bu barədə çıxış ediblərimi, mövqelərini bildiriblərimi? Düstur mənə aydın idi. Və Milli Dram Teatrına Hüseyn Cavidin adının verilməsi ilə əlaqədar Prezidentə ünvanlanan 4 məktub-müraciət hazırlandı. Azərbaycan alimləri və ziyalıları adından, Azərbaycan yazıçıları adından, Cavid pyeslərinin səhnə təəcəssümündə iştirak etmiş rejissor, rəssam, bəstəkar və aktyorlar adından, repressiya zərərçildlərinin ailələri adından. Hamısı ilə telefonla danışdım, bəzləri ilə görüşdüm, imzalarını aldım (nə yaxşı ki, o vaxt həmin telefon söhbətlərinin hamısını lentə almışam. İndi o adamların çoxu həyatda yoxdur. Fəqət, hələsinin maraqlı xətrinə, Cavid sevgisi dolu səsləri yadigar qaldı).

Müraciətlərin dördü də “Xalq qəzeti”, “Azərbaycan” və “Respublika”da dərc edildi.

Böyük Heydər Əliyevin Cavidlə bağlı niyyətlərindən birca bu, hələ gerçəkləşməyib. Ömür vəfa etmədi. Amma çox ümidliyəm ki, ulu öndərin bu arzusu da əvvəl-axır mütləq həllini tapacaq.

...Dahi Hüseyn Cavidlə onun xatirəsinə doğma övladı qədər sədaqət və məhəbbətlə xidmətlər göstərmiş Heydər Əliyevin bir müştərk cəhətini də sezməmişəm. Cavidin irsini başdan-sona döndə-döndə oxuyandan sonra çıxardığım heyrətli nəticələrdən biri bu oldu ki, sanki şair gələcək tələyini il-il, ay-ay, gün-gün öncədən bilirmiş və hələ gəlib çatmadığı zamanlarda nə olacağına da qabaqcadan duyaraq yazıya alıb.

Heydər Əliyevin də artıq təmamlanmış ömür yolu, apardıdığı mübarizələri, etdiyi çıxışları ard-arda dəfələrlə dinləyəndən, araşdırdandan sonra məl qalıram ki, elə bil, o da əvvəlcədən yazılmış və özünün də irəlilədən tanış olduğu ssenari üzrə yazayırmış, ona görə də edimmişə düz alınmış, tam hədəfə dəyirmiş. Heyrətlənməmək mümkün deyil. Axı Heydər Əliyevin ömrü uzununu qəbul etməli olduğu bir çox tələyüklü qararların az qala hamısı ekstremal vəziyyətdə, düşünmək, geniş təhlillər aparmağa vaxt olmadığı dər macalda verilib.

Bakıda Cavidin ev-muzeyini yaradarkən ekspozisiyada Heydər Əliyevlə bağlı guşanı düzəltməyə başlandı. Ən əvvəlcədən sayıldığı kimi, ixtiyar çağında da, XX əsrin sonları və XXI əsrin əvvəllərində də bu üstünlüyü qoruyub saxladı. Müstəsnaqlıq deyilmi?!

Bu gün artıq həyatda olma-

Tutduğun yol böyük, sən el rəhbərisən, Bütün səslərdən üstündür səsən sən. Bağır, hayqır, can ver issiz bucaqlara, Bilgi nuru yağdır sönmüş ocaqlara. Çalış bütün boşluqlar əzminlə dolsun, Hər bataqlıq çiçəklə bir cənnət olsun!

Azərbaycana XX yüzilin əvvəlində cəmi 23 ay yaşayacaq istiqlal qismət olmuşdu.

Həmin əsrin sonunda Azərbaycana

təzədən nəsib olmuş müstəqillik yənə, təxminən, həmin qədər ömür sürdükdən sonra bədrəyə, itirilə bilər.

Millətin bəxti ayaq üstəymiş ki, tale bizi bu zavalıdan xilas etdi – Heydər Əliyev qayıtdı, istiqlal yükünün bütün ağırlığını dözümlü çiyinlərinə götürdü, il-il irəlilətdi və müstəqilliyin yaşına əlavə olunan hər illə bu əzizdən-əziz, üstündən-üstün nemətimizi, ən ali sərvətimizi sarsılmaz etdi.

XX yüzilin ikinci onilliyinin sonunda böyük vətənpərvərlərin iri bir dəstəsinin hamısının birlikdə görə bilmədiyi işi Heydər Əliyev XX yüzilin 90-cı illərində təkbəşinə ədə bildi.

Müstəsnaqlığın bariz təsdiqi deyilmi?

XX əsrdə Heydər Əliyev 7 il Azərbaycan Prezidenti oldu. Əsr dəyişdi, minillik təzələndi. O, yeni minillikdə də ilk Prezidentimiz idi.

İki əsrin, iki minilliyin Azərbaycan Prezidenti olmaq bundan sonra kimsəyə bir də min il sonra qismət ola bilər.

Bu nadir ıqbal və şərəf də Heydər Əliyevin baxtına düşdü.

Müstəsnaqlıq deyilmi?

Xarici maraqların, yüz cür məkrli cənnəti siyasətlərin bəlamıza çevirə biləcəyi sərvətimiz nefti dahiyanə apardığı siyasətlə sabahkı fəvriyyətimizin bünövrəsinə döndərdi, ən iri dövlətlərin yürütdüyü xəttə müttəfiq çıxmasına, qol qoymasına nail oldu.

Müstəsnaqlıq deyilmi?!

Dünyaya meydan oxuyan Amerika onu ən böyük övladlarından birinə bənzər tutaraq “Mərkəzi Asiyanın Core Vaxinqtonu” adlandırdı.

Müstəsnaqlıq deyilmi?!

Heydər Əliyev 30 ildən çox hakimiyyətdə oldu.

Bu onilliklər boyunca nəşillər dəyişdi, siyasətlər dəyişdi, dünya dəyişdi.

Amma liderlik yolunun başlanğıcında – 1970-ci illərdə Heydər Əliyev Azərbaycan, yaxın və uzaq xaricdə ən güclü, ən əvəzlənməzlərdən sayıldığı kimi, ixtiyar çağında da, XX əsrin sonları və XXI əsrin əvvəllərində də bu üstünlüyü qoruyub saxladı.

Müstəsnaqlıq deyilmi?!

Bu gün artıq həyatda olma-

Heydər Əliyevə üstünlük daxili istedadlarından əlavə, həm də mühitin, içərisindən keçdiyi zamanın övladı idi. Onu yetirmiş mürəkkəb mühit və zamansa artıq keçmişdir – bir daha təkrarlanması mümkün olmayan zaman. Ən görə də hətta təbiətə Heydər Əliyevin yiyələndiyi bütün qabiliyyətləri daşıyan başqa bir insan yaranarsa da, Heydər Əliyevin yaşadığı qədər qəliz, çoxrəngli, özünəməxsus məntiqləri olan epoxaların məktəbində dərslər almadığından o şəxs heç vaxt Heydər Əliyev qədər dərin, zəngin, miqyaslı olmayacaq.

(ardı 5-ci səhifədə)

(əvvəlki 4-cü səhifədə)

Sovet “KQB”-sinin sırası əməkdaşından general rütbəsinəçən, kommunistlər ordusunun sıra nəfərindən Kreml liderlərindən birinə qədər yüksələn ələ möhtəşəm universitetlər idi ki, o yolu qədəm-qədəm adlayandan sonra çox üstün qafalı insanşınas və cəmiyyətsünasa çevrilmək ləbub idi.

Bundan sonra fitri istedadı qat-qat artıq şəxslər dünyaya gəlsə belə, nə o universitetləri, nə o yolu keçə biləcəklər.

Vaxt hamımızdan güclüdü. Arxa-da qalan fırtınalı illər, xüsusən də XX əsrin dünyanın simasına dəyişən son çərəyi özüylə yalnız XX əsri və II mi-nilliyi aparmadı. Sovuşan vaxt xeyli anlayış və dəyərləri də qeyb etdi. O anlayış və dəyərlərlə birgə isə zahirən çox qadir görünən bir çox insanları da zaman selləri öz heybətlı dalgalarıyla yuyub apardı. XX yüzilin son parçasının burulğanları Heydər Əliyevi də sovurmağa, girdabına çəkməyə, siyasət, dövlətçilik, qaynar faaliyyət meydanından qoparıb aparmağa cəhd etdi...

Və möcüzə baş verdi! Vaxt burulğanının Heydər Əliyevə gücü çatmadı!

Adətən, belə olmur axı! Bu, təbii gedişata zidd, uyusmaz kimi təsir bağışlayır axı! Amma oldu! Bu, adi insanların iradəsi və imkanından kənar olan bir hadisədir.

Bu, artıq möcüzə deməkdir! Ömrü boyu qarşısına çox məqsədlər qoyaraq həmişə niyyətinin ardınca sona qədər ardıcıl, inadlıl mübarizə aparmış, ardıcıl, inadlıl, usanmaz olduğu üçün də həmişə uğura çatmış Heydər Əliyev bu dəfə həyatı uzunlu rastlaşdığı ən böyük rəqibi – Vaxt Burulğanını yenə bildi.

Bu qeyri-bərabər mübarizədən, amansız sürətlə dəyişən və uçub gedən Zamanla çəkismədən qalib çıxmaq, sanki hər şeyi təzədən başlamaq üçün Heydər Əliyev səhhətə də, yaşa da üstün gəldi.

Ömrü boyu insanlarla işləmişdi və insanları ram etməyin, kütələri idarə etməyin çox gizliçilərinə vəqif idi.

Amma indiki halda təbiəti də öz iradəsinin hökmünə tabe etməli idi. Edə bildi!

Həmin zaman dəyişikliyi, dövr başqalaşması, əsrlər əvəzlənməsi əsasında Heydər Əliyev cavan deyildi, bütün vəzifələrini itirmişdi, bağında oturub dincələn, ömrün qalan parçasını yaxşı halda, imkan versələr, sakit təəəüdüçü güzəranı keçirməklə başa vurmali bir klassik idi.

Bu tale ilə barışmadı.

Xalqının və yurduunun həyatındakı

məsul məqamda öz Sözüni demək, faydasını vermək, ömrü boyunca qazandığı bilik və sərişlələri ölksinin yeni dirçəlişinə sərf etməkdən, bu mücadiləsində yenə BİRİNCİ, yenə ÜSTÜN, yenə QÜDRƏTLİ olmaq üçün QAYITDI.

Heydər Əliyevin qayıdışı bütün başqa xüsusiyyətlərdən əlavə, bir də ona görə əlamətdar oldu ki, bu nadir şəxsiyyətin ömrünün qayıdışı parçasını, qayıdışdan sonrakı fəaliyyətlərini görməsəydik, onun istedadının əsl parlaqlığını, onun şəxsiyyətinin əsl nəhəngliyini də tamıylı ilə bələ bilməzdik. Heydər Əliyev Vaxta qalib gələrək qayıtdı və onun bacarıqlarının, qüdrətinin arxada qalan ömür parçasının imkan vermədiyi bir çox incəlikləri də bütün aydınlığı və möhtəşəmliyi ilə hər kəsə ayan oldu.

Yalnız bizlər – soydaşları deyil, Moskva-da, Kremldə onunla çalışmışlar deyil, bütün dünya Heydər Əliyevin yeni zaman çərçivəsindəki böyüklüyünü, qeyri-adiliyini gördü, etiraf etdi, heyran qaldı.

Bir dəfə mənə Heydər Əliyevin Kreml illərindən son dərəcə maraqlı an-lar barədə söz açan bir moskvəli siyasət adamı: “Siz yaxşı millət deyilsiniz. Heydər Əliyev kimi dahi şəxsiyyətə qarşı nankor oldunuz. Kremldə işlədiyi vaxt onun haqqında Moskva-yə qalaq-qalaq donoslar, şikayət ərizələri, ədsiz, imzasız işfə məktubları – anonimlər göndərdiniz”, – dedi.

Cavab verdim ki, yanırlırsınız. Biz qədərbilən millətlə və haqlı olaraq

dahi andlandırdığımız Heydər Əliyevi də Azərbaycan xalqı yetirib, bu qəbil övladlar yetirən xalq pis, nankor ola bilməz. Əlbəttə, Azərbaycanda hər bir rəhbər kimi, ondan da narazı-lar vardı, olsun ki, Moskva-yə onun barəsində Azərbaycandan, doğru-dan, tak-tək məktublar gedib. Lakin Heydər Əliyevi yıxmağa yönələn və azərbaycanlıların adından yazılan de-diyyəiz həmin məktublar selininəsə əsas təşkilatçıları ermənilər olub. Özü də həmin kağızların əksəriyyəti Bakıdan, Azərbaycandan yox, Ermənistandan, Gürcüstandan yola salınmış. Zərflərin üstündəki Ermənistan, Gürcüstan möhürlərini də ermənilərin Kremldəki fitnəkarları guya Azərbaycandan belə məktubların çıxmasının qarşısını poçt şöbələrində alınmasıyla izah edirlərmiş.

Erməni lobbisi Heydər Əliyevin – qüdrətli azərbaycanlının Kremldəki ucalığına dözə bilmirdi.

Nə qədər ki Heydər Əliyev orada idi, nə ona bata, nə Azərbaycan əleyhinə qara məklərini həyata keçirə bilirdilər. Nəhayət, ən müxtəlif vasitələrlə Heydər Əliyevin Kremldən uzaqlaşdırılmasına nail olandan sonra Qarabağ tonqalını da alışırdırlar...

(Elə buradaca bir başqa əhvalat yadına düşür. Azərbaycan Avro-pa Şurasına yenidən daxil olmuşdu. Avropa İnsan Haqları Məhkəməsinə ilk hakimiz təyin olunacaqdı. Azərbaycan tövsiyə eydiyi namizədin adını təqdim etmişdi və Strasburqda-ki müzakirələrdən, səsvermələrdən sonra qərar qəbul ediləcəkdı. Amma Azərbaycandan artıq həmin namizədin əleyhinə bir neçə yüz məktub yollan-mışdı. Avropa Şurası rəsmilərləndən biri dostyana söhbətində həmin məktublara işarə ilə yarızarafat-yarı-ciddi: “Niyə azərbaycanlıların yad-daşı belə zəifdir?” – deyə xəbər aldı. Təəccübləndik. Nədən belə qənəstə gəlməsini izah etdi: “Sizinkilər bir neçə yüz məktub göndəriblər, ancaq hamısına imza atmağı, adlarını, soyad-larını göstərməyi “unudublar”).

O vaxt Heydər Əliyevin kölgəsini qılınclayan məktublarla və əksərən ad-sız, anonim olan cızma-qaralarla bağlı cavab verərkən bunun düşmənlərin əməli olduğunu söyləsəm də, o sırada özümüzünkülər də az deyildi axı.

Fransada yaşayan qocaman siyasi mühacirlərimiz mənə danışblar ki, Heydər Əliyev Moskvada Siyasi Büroya, Sovet İttifaqının bu ali rəhbər qurumuna üzv seçiləndə qərib soy-daşlarımız sevinir, iftixar edimişlər ki, nəhayət, bizdən də bir nəfər, bir azərbaycanlı, bir türk, bir müsəlman belə yüksək vəzifəyə layiq görüldü.

Kremldə olduğu müddətdə müxtəlif vasitələrlə Heydər Əliyev Azərbaycana faydalarını verməkdə davam edirdi, lakin bununla yanaşı çox əhəmiyyətli bir məqam da var – onun orada olması imkan vermirdi

yini, onun təkəkkürünün ənginliyini, əməllərinin qiymətsizməzliyini və ən mühümü, Təzədən Qayıdaraq Azərbaycanın müstəqillik tarixinin yeni və ən şərəfli səhifələrinin müəllifi olmasının Ali Mənasını bizdən sonra gələnlər sabahdakı onillərin zirvələrindən daha dəqiq görəcəklər. Və inanıram ki, onlar bizlərdən daha qərəzsiz, daha ədalətli, daha ınsaftı olduqlarından Heydər Əliyev şəxsiyyətinə və onun əməllərinə bizim verdiyimizdən qat-qat yüksək və dürist qiymət verəcək, adını bizim tutduğumuzdan daha əziz tutacaqlar.

Bu, labüddür. Əvvəllən ona görə ki, böyük həqiqətlər uzaqdan daha yaxşı görünür, ikincisi də ona görə ki, dünya əvəz-əvəz dünyasıdır və Heydər Əliyev özü həmişə dirinin də, ölünün də layiq olduğu əsl qiyməti və ehtiramı imkanı qatan qədər əsirgənməməyə çalışıb.

Şəxsən şahidi olduğum əhvalətdir

– televiziya, radio çıxışlarımda

demişəm, bir daha yazıram ki, bu

nəciblik də tarixdə qalsın, unudulub

itəmsin və həmin həqiqətdən daha çox

adam agah olsun.

Qulam Məmmədli ki az qala bir əsr ömür yaşamışdı və bu bir əsrə çatan ömrünü doğrudan-doğruya xalqa həsr etmişdi, sənət tariximizlə bağlı bir neçə institutun görə biləcəyi həcmdə işlər görmüşdü, – günlərin birində dünyasını dəyişdi.

Ömrünün xəstəliklərlə müşayiət olunan son niganar aylarında onun ailəsinə müntəzəm baş çəkirdim və bir səhər evimizə Qulam müəllimin həyat yoldaşı niyəsini söyləmədən zəng vurmuşuş ki, Rafael bizə gəlsin.

1994-cü ilin 18 noyabrı idi, hələ indiki kimi hələnin bir-iki cib telefonu olan vaxtlar uzaqdaıdı, mobil rabitə hələ Bakıya yetişməmişdi.

Arada evə zəng vurmuşdum və

Müstəsnalıq

Qulam Məmmədli vəfat edib.

– Son hardan bilirsən?

– Rafael burda, yanımdadır, o söylədi.

Prezidentin reaksiyası anındaca

oldu: – Rafael bu dəqiqə Aparata gəlsin, bizimkilərlə nekroloq hazırlasınlar ki, televiziyanın axşam “Xəbərlər”inə çatsın. Sabah bazarıdır. Cənəzanı bir gün saxlasınlar. Bazar ertəsi dəfni ən yüksək səviyyədə keçirin, vida-laşma filarmoniyada olsun. Özüm də gələcəyəm.

...Prezident mərasimə gəldi,

Qulam Məmmədlinin tabutu yanında fəxri qarovulda dayandı, rəsmi vida sözlərinin altındakı ilk imza da Heydər Əliyevinki idi... Xatırladıqca bu əhvalat hər zaman məni duyğulandırır, rıqətə gətirir. Belə olmaya da bilirdi.

O xəbər Prezidentə çatmazdı və ömrünü başa vuran Qulam Məmmədli Bakının ən sırası qocalarından biri kimi qəbr evinə köçərdi.

1897-ci ildə Təbrizdə dünyaya gəlmiş və dünyanın hər üzünü görmüş, XX əsri az qala əvvəldən sonacan ya-şamış Qulam Məmmədlinin özü üçün təmtəraqlı, yaxud soyuq yolasalmanın, hansı qəbiristanlıqda basdırılmasının daha istisi-soyuğu yox idi.

Amma sabah Qulam Məmmədli ola biləcək bir gənc görəcəkdı ki, bir millət və sənət fədasisinin sonu necə oldu. Və o gəncin içərisində nəticə nəşə sinəcəydı. O gənc, yəqin, sabahın Qulam Məmmədliəsi olma-ğa təəəüddə edəcəkdı. Ya bəlkə də “Axın budurmu?!” təəssüflü ilə yolunu dəyişəcəkdı, Qulam Məmmədlinin açdığı millətəxeyir cığırına getməkdən vaz keçəcəkdı!

İndi Fəxri xiyabanda iki məzar yanaşdır – Qulam Məmmədli ilə xəndəndə Hacıbaba Hüseynovun son mənzilləri. İkisinin də orada olmasının səbəbkarı Heydər Əliyevdir, hər ikisi üçün unudulmaz rəhbərə mən də ağır açmışam.

O dəyərlı insanların ikisini birləşdirən bir cəhət də vardı ki, hər ikisi vur-tut dördcə siniflik ibtidai təhsil almışdı. Həyatdan gedərək titulları da elə idi ki, rəsmi qay-dalara görə Fəxri xiyabanda dəfn edilməməliydilər. Lakin Heydər Əliyev quru rəsmiyyətlər çərçivəsinə sığmayan ötkmə, qətiyyətli, bilgin şəxsiyyət olduğundan bu qərarı verdi, sağlıqda da, həyatda olmayacağı illər, dövrlər üçün də şəraflər, ehtiram-lar, minnətdarlıqlar qazandı.

Prezident Heydər Əliyevin Qulam Məmmədliyə, Hacıbaba Hüseynova bu ehtiramı mərhumların ailələrinə təəəüli, qürur bağışladı və olsun ki, hələ heç birimizdən tanınmadığımız – sabah Qu-lam Məmmədli, Hacıbaba Hüseynov olacaq bir gəncə (və çox-çox başqala-rına) ibrət dərəsinə döndü.

Heydər Əliyevin ömrü boyu verdi-yi belə dərslər, belə ibrətlər nə qədər olub!

Heydər Əliyevsə o xeyrixah işlərini görəndə, təbii ki, bunların da dərə, nə də ibrət olacağını düşündü. Ağlı və ürəyi belə kasirdi, onun-çün belə edirdi.

Amma müəllimlik zatında, təbiətdə olduğundan həmişə hər əməli də elə bir dərə, örnək görünlüti,

bir ibrət mahiyyətli idi.

Şərq dühasının yetirdiyi fəvqəladə dövlətçilərdən Teymurləng “Hök-m-darın sözü qılncdan iti olmalıdır” söyləyib.

Heydər Əliyev ən əvvəl bir dövlət başçısı üçün çox mühüm olan qüvvətli zabıtə sahibi idi. El içində belə şəxsiyyətlərə “zəhmli adam” deyirlər. Belə insanlar görünməz bir enerji saçırılar və onların təsirinə qapılmamaq, onların sözünün əksinə gətmək, dediyindən qırağa çıxmaq iradədən kənar olur. Heydər Əliyevin insanları təsiri altına çəkən qaçılmaz maqnitizmi vardı. Bu maqnitizmin, cəlbədiciliyin bir tərəfi tabe olmağa vadar edirdisə, bir tərəfi də qarşıdakını ona ürək bağlamağa, mehr salmağa cəzə edirdi.

(Heydər Əliyevin siyasi opponentlərinə çox təcürəbli bir kəşfiyyətli tərəfindən verilən məşhur məsləhət haqqında da eşitmişəm. Deyirmiş ki, çağışın Heydər Əliyevlə 5 dəqiqədən artıq tak qalmayın. Bir də onda ayılacaqsınız ki, düşübsünüz onun təsirinə).

Və bir də, Heydər Əliyev iti söz sahibi idi.

Sözünün kəsəri olan başçı idi. Kimin nə həddi vardı onun bir sözünü iki eləyə!

Bu keyfiyyət isə havadan yaranmır. Görək daim özü öz sözünə sadıq olasan, öz sözünün çəkisini hifz edəsən ki, başqaları da sənin sözünə danışıqsız tabe olmaq məqamına yetişə.

Moskva illərində, SSRİ Nazirlər Sovetinin birinci müavini işlədiyi çağlarda həmişəki kimi çalışmaqdan yorulmayan, həmişəki kimi bəlli iş saatlarından xeyli artıq müddətdə iş başında olmağa adət etmiş Heydər Əliyev şənbə günləri təbiiyyətdən olan nazirlər, komitə sədrilərini davət edərkən toplantılar keçirməyə başlayır.

Şənbə-bazar günləri bağlarına çəkilərək istirahət etməyə adətərkən olan bəzi nazirlər əvvəl-əvvəl Heydər Əliyevin yığıncaqlarına müavınlarını göndərsələr də, az sonra anlayırlar ki, bu zarafat onlara bəha başa gələ bilər.

Ötən iclasda iştirak etməmiş bir nazirdən Heydər Əliyev niyə keçən səfər özü gəlməyib müavininin toplantıya yolladığını soruşanda nazir: “Bağmda dincəldirdim, gül-çiçəyi sulayırdım”, – cavabını verir.

“Hə? Gül-çiçək sulayırdınız? Lap yaxşı... Dincələn...”

Ertəsi gün o naziri göndərirlər layiqli dincəlişə – təəəüddə.

Və bu, bütün digərlərinə görk olur. Nazirlərin Heydər Əliyevin top-lantlarına öz müavınlarını yollamaq vərdəşi birdəfəlik təəəüddir.

Heydər Əliyev Sözə münasibətdə çox həssas idi.

Sözün də, söz əhlinin də həm qiymətini, həm yerini, həm də gücünü bilirdi. Çünki Heydər Əliyev özü də böyük söz adamı idi.

Qarşıındakı kimliyindən, yaşından, məqamından, çinindən asılı olmayaraq həmişə axıracan, hövsələylə dincələməsi də ilk növbədə Heydər Əliyevin Sözə hörmətindən

irəli gəlirdi.

Lap cavanlığında Heydər Əliyev zabıtə poqonları daşmışdı, general-lığacan yüksəlmişdi, üstündə silah gəzdirmək hüququ olmuşdu.

Ancaq silahı olanda da, olmayan-da da o, Silahlı idi.

Heydər Əliyevin ən misilsiz, daim tən hədəfə vuran silahı Söz idi.

Heydər Əliyev elə mahir siyasət sərkardəsi idi ki, Sözün vəsisilə qalaq-qalaq silahların, sıra-sıra qoşun-ların görə bilməyəcəyi işləri görməyi bacardı.

Onun Sözə sayğısının ayrı bir əlaməti ana dilimizi səlis, rəvan, səriştə ilə, sözü incitmədən, sözə sevgi ilə məftunedici cəlbədiciliyə malik nitqində canlandırması idi.

Heydər Əliyev natiqliyinin bir özəlliyi də vardı. Onun fenomenal yaddaşı barədə rəvayətlər səylənir. Lakin elə iti yaddaşlı adamlar var ki, anbar kimi hər eşitdiyini alıb saxlayır, üst-üstə qalaqlayır, görək olanda isə həmin qarmaqarışıqlıqdan istədiyini eşib çıxara da bilmir. Heydər Əliyevin kəskin hafizəsinin bir özəlliyi də unutmamaqdan əlavə, yadında saxla-dıqlarından hər birini məhz zəruriyyət anında elə bir saniyə öncə əli ilə qoyubmuş kimi, dərhal alıb ondan yararlanma bilməsi idi.

Həmin iti və ani seçmə bacarığı olan hafizəsinin sayəsində Heydər Əliyev dilimizin rəngarəng söz yatrın-dan bir çox yazıçıdan, qəzetçidən, akt-yordan da artıq məharətlə bəhrələnə bi-lirdi. Hərdən onun nitqində elə məhrəm el sözləri, ifadələr, zərübilməsəllərə rastlaşırdın ki, məəttəl qalırdın – bu söz bu anda haradan ağlına gəldi?! Araşdı-ran olsa, müəyyənlaşırdır ki, Heydər Əliyevin nitqi söz sayı, lüğət tərkibinin əlvanlığı, ifadə təlqinediciliyi sarıdan bəlkə də müasiri olduğu azərbaycanlılar arasında ən müqayisəsiz genişliyə, bolluğa malik olub.

Bunun arxasında ilk növbədə zəhmət, alın təri, daim öz üzərində işləmək vərdişləri dayansa da, unudulmaz Heydər Əliyevin yaxşı ilə əsas səbəbi başlanğıcdan var olan müəllimlərinin olmasında görüldü.

Ölsəndə, bu da haqq söz idi. Həmin müəllimlərdən birinin, Hüseyn Cavidin bəvəyi qürəcm, arşadıcı, qəzetçi və nəhayət, yalnız yaşadığı Naxçıvanda deyil, bütün Azərbaycanda sayılan bir ziyalı olmuş Şeyx Məhəmmədin arxivini bitdə-bitdə araşdırmışam. Belə bir qənəstə gəlmişəm ki, qaradaşı Cavidin də ilk müəllimliyini etmiş, sonralar məşhurlaşacaq neçə Azərbaycan zi-yalısının yetişməsində əvəzsiz xidmət göstərmiş Şeyx Məhəmməd gərçəkədən tayı-bərabəri olmayan müəllim imiş.

O cür müəllimin Heydər Əliyev kimi yetirməsi olmasa, o cür müəllimədən ana dilinin təməl dərslərini almanın ana dilinin ən ali hamisi və keşikçisinə çevrilməsi də bir qanunauyğunluqdur.

“Bizi çox sıxışdırırdı, Amma çox yaxşı da öyrədirdi. İndi hiss edərsən ki, nə qədər haqlıymış”.

Bu, ana dilimizdən sadaqətli qayğışkeşlərdən olmuş, dilimizi nəğmə kimi sevmiş, qəşəng dilimizin hər sözü-nü sevrək dilə gətirmiş millət rəhbəri Heydər Əliyevin öz ana dili müəllimi haqqında minnətdar etirafı idi.

XX yüzilliyin 30-cu illərində əyalət şəhərinin – Naxçıvanın məktəb səhnəsində rollar oynayan balaca Heydər Əliyev aktyor olmağı arzula-yırmış.

Aktyor olmadı, amma aktyorluq hər halda ömründə, tələyində qal-dı və teatr səhnəsində deyil, Tarix səhnəsində ona millətinin tələyindəki ən baş rollardan birini oynamaq qismət oldu.

Bakıya gəldi, 1930-40-cı illərdə yetərincə məşhur Səənə İnstitutuna memarlıq ixtisasına yiyələnmək arzu-suyla daxil oldu.

Dava başladı, təhsili yarımcıq qırıldı, amma hər halda o, memar oldu. Memar düşüncə tərzı onun təkəkkür tərzinə çevrildi.

Görəcəyi hər bir işin ən xırda ayrıntısınacan layihəsi irələcədən bəyində hazır oldu.

Ona görə heç vaxt tələsik, qara-sına, sonrasını necə olacağını fərqlənə varmadan addım atmadı.

O, Millətinin və Məmləkətinin yeni tarixinin memarı oldu, Güclü Azərbaycanın, Müstəqil Azərbaycanın, dünyanın sayğı göstərdiyi, istiqlalı dönməz, iqtisadiyyatı günü-gündən qüdrətlənən çağdaş Azərbaycanın Memarı oldu.

Tarixçi təhsili aldı. Yaxşı bir tarix müəllimi olardı, dəyərlı bir tarixçi alimə çevrilə bilərdi.

O keyfiyyətlər ki fitrətdən ona qismət idi, onların sayəsində Heydər Əliyev hansı ixtisasə üz təsəüddi, seçiləcəkdı, üstünlüyü dərhal nəzərə çarpacaqdı.

Nə auditoriyalara, siniflərə daxil olub xəritə qarşısında mühəzizə oxu-yan tarix müəllimi oldu, nə kecmiş tarixləri tədqiq edən bir alim.

Millətə dərs verən bir Müəllim oldu.

Xalqının müasir tarixini yara-danlardan, ölksinin Xəritəsini hifz edənlərdən oldu.

Heydər Əliyev olmağın sirri nədir?

Bütün üstün xüsusiyyətlər ki Heydər Əliyevdə vardı, onlar hamısı insana xas bacarıqlardır və başqaların-da da olmamış deyil.

Heydər Əliyev güclü hafizə sahibi idi.

Amma nə çox möhkəm yaddaş

Heydər Əliyev qətiyyətli idi, damir iradəli idi, qorxmaz idi, cəsəətli idi. Bu keyfiyyət sahibləri də az deyil. Heydər Əliyev uzaqgörən idi, bəsirətli idi.

Az-az rast gəlinə də, hər halda, belə insanlar da olub, var, olacaq. Heydər Əliyev çəvik idi, ani reaksiya qabiliyyətinə malik idi, qəfil qərarlar qəbul etməyin ustası idi. Bələləri də tapılır.

Heydər Əliyev dövlətçilik, hakimiyyət məsələsinə cikinə-bikinə qədər bələd olan, bu məşının sü-kanını gözüyümulu və yanılmadan idarə etmək vərdişlərinə malik idi, hakimiyyət qrossmesteyri idi.

Bu qəbil şəxslər də tarixdə olub və yəqin, yenə var.

Yaxşı, onda bəs nədədir Heydər Əliyevin nadirliyi, təkərsəzliyi, müstəsənliyi? Bütün başqa dahiənəliklər kimi, bunun da cavabı sadədən-sadədir.

Sirrə ondadır ki, ayrı-ayrı adam-larda ayrı-ayrılıqda bu keyfiyyətlər var.

Heydər Əliyevdə isə o keyfiyyətlərin hamısı topla halında, vəhdətdə idi!

Bələ şəxsiyyətlərsə həm ayrı-ay-rı xalqların, həm də bütövlükdə in-sanlığın tarixində həmişə müstəsna, daim tələklə olub.